

УДК 316.347:7.012.001.2

doi:10.15421/171609

Ідеологія націоналізму – міцний фундамент державотворення чи захисна реакція етнічного організму?

К.В. НАСТОЯЩА

Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна

Авторське резюме

Нема людей, є ідеї – гласить східна мудрість. Євроінтеграційний вибір України актуалізує питання вибору громадянами і відповідної політичної ідеології, як сукупності ідей, цінностей, пріоритетів, які вони воліють поділяти і реалізовувати. Саме тому при всій своїй декларативності це питання не може залишатися і поза увагою науковців, хоча б з позиції відповідності національного менталітету, аналізу можливих перспектив і трансформацій. Втрата частки територій, війна на Сході України, незворотній і остаточний вибір проєвропейського напрямку активізує інтерес і безперечно сприяє популяризації націоналістичних цінностей. Важливим для автора питанням є питання чим є націоналізм сьогодні? Що змінюється в його сприйнятті і детермінує ці зміни, наскільки вони кардинальні і чи є якась межа після якої вони стають неможливими. Як сприймається націоналізм сьогодні? Адже крім суперечливостей сприйняття, націоналізм і як ідеологія іманентно приховує в собі ряд суперечностей. Крім того, і що є цікавим для нас, ідеологія націоналізму в період активізації, як збільшувальне скло, завжди відображає основні риси національного характеру, їх підсилює і легалізує в політичному контексті. Властивий українцям на сумарну думку цілого ряду фахівців як культурологов і етнологів, так і соціологов індивідуалізм, інтроверсивність, толерантність, естетизм, кордоцентричність, хазяйновитість і онтологічний оптимізм в повній мірі дублюється і українським націоналізмом. Але як це змінює український націоналізм, яку надає йому специфіку? Намагаючись відповісти на ці запитання, в якості інструментарію аналізу, автор залучає концепт культурної традиції.

Ключові слова: націоналізм; ідеологія; менталітет; національний характер; культурна традиція; стереотип; цінності

The ideology of nationalism – a solid foundation of a state or ethnic defensive reaction of the body?

K.V. NASTOYASHHA

National aviation university, Kyiv, Ukraine

Abstract

Traditionally peaceful, absolutely not militant, not an imperial nation is actively protected. In this sense, the Revolution of Dignity and further actions in Crimea and in the East, consolidated the country, has updated the matrix of national culture, which has demonstrated the ability to active resistance on the basis of the dominant features of our national character – cordocentrism, ontological optimism and community centrism. In this sense, the ideology of nationalism as a magnifying glass always reflects the main features of the national character, reinforces and legalizes them in a political context. Peculiar to Ukrainians individualism, introversion, community centrism, tolerance, aesthetics, cordocentrism, thrift and ontological optimism are fully duplicated by Ukrainian nationalism. Nationalism and conservatism are different from liberalism and socialism that always exist together. Their specific character, ideology, morality and politics are very different, depending on whose values of the nation are the basis of nationalism and which religion and culture are going to preserve. However, a challenge to build a nation-state may obtain a broad approval of the masses if there are not so many nationalist parties, but many patriotic political forces of central spectrum of the political field. This is due to the fact that nationalism as an ideology has inherent unresolvable contradiction. We also need to acknowledge the weakness and disunity of the nationalist movement, which could not affect the popularity of nationalist ideas among the masses.

Keywords: nationalism; ideology; mentality; national character; cultural tradition; stereotype values

Идеология национализма - крепкий фундамент государства или защитная реакция этнического организма?

Е.В. НАСТОЯЩАЯ

Национальный авиационный университет, г. Киев, Украина

Авторское резюме

Нет людей, есть идеи – гласит восточная мудрость. Евроинтеграционный выбор Украины актуализирует вопрос выбора гражданами и соответствующей политической идеологии, как совокупности идей, © К.В. Настояща, 2016

ценностей, приоритетов, которые они предпочитают разделять и реализовывать. Именно поэтому при всей своей декларативности этот вопрос не может оставаться и вне поля зрения ученых, хотя бы с точки зрения соответствия национального менталитета анализу возможных перспектив и трансформаций. Потеря части территорий, война на Востоке Украины, необратимый и окончательный выбор проевропейского направления активизирует интерес и несомненно способствует популяризации националистических ценностей. Важным для автора вопросом есть вопрос чем является национализм сегодня? Что меняется в его восприятии и детерминирует эти изменения, как они кардинальны и есть ли какой-то предел после которого они становятся невозможными. Как воспринимается национализм сегодня? Ведь кроме противоречий восприятия национализма как идеология имманентно таит в себе ряд противоречий. Кроме того, и что интересно для нас, идеология национализма в периоды активизации, как увеличительное стекло, всегда отражает основные черты национального характера, усиливает его и легализует в политическом контексте. Свойственный украинцам по суммарному мнению целого ряда специалистов как культурологов и этнологов, так и социологов индивидуализм, интроверсивность, толерантность, эстетизм, кордоцентричность, хозяйственность и онтологический оптимизм в полной мере дублируется и украинским национализмом. Но как это меняет украинский национализм, какую предоставляет ему специфику? Пытаясь ответить на эти вопросы, в качестве инструментария анализа, автор привлекает концепт культурной традиции.

Ключові слова: национализм; идеология; менталитет; национальный характер; культурная традиция; стереотип; ценности

Постановка проблеми. Етнополітичні орієнтації українців ставали здебільшого і залишаються досі об'єктом політичних маніпуляцій і різноманітних популістських коло наукових спекуляцій і т.д. Актуальність же цього питання детермінована сучасним, новим статусом Української держави, її корінним геополітичним розвертанням у євроінтеграційному напрямку, державною декомунізацією і т.д. Ця ситуація не могла не вплинути на переформатування диспозиції гравців політичного простору України, в якому комуністична ідеологія вимушена була відійти в андеграунд, а соціалісти ще раніше розгубили іміджевий капітал, дискредитувавши себе гучними політичними скандалами. Для історичної бездержавної нації, незалежність якої виборювалася століттями і яка нарешті тільки сьогодні отримала омріяну свободу, ці питання є надважливими.

Перша наша теза стосується того, що ми не збираємося аналізувати український політикум у його партійній репрезентації і також не візьмемо на себе відповідальність відносно яких-небудь прогнозів щодо перспектив його подальший трансформацій і диспозицій, що видається перш за все прерогативою політологів. Однак цього ми не будемо робити і з позиції того, що фактично всі партії, представлені в сучасному українському парламенті, не представляють у чистому вигляді якої-небудь ідеології, або ж роблять це фрагментарно, ситуативно, інструментально, а також переважно декларативно, популістськи і т.д. В цьому сенсі за визначенням колег політологів, думку яких автор статті цілковито поділяє, в Україні досі немає потужних партій репрезентуючих послідовно ту чи іншу ідеологію. Нема партій працюючих на перспективу і довгу стратегію, партій ідеологічних, а є переважно партії-однорівнянки, кон'юнктурні проекти олігархічних кіл. Звісно є виключення, але їх надто мало, вони мають малі потужності і нецікаві вже зви-

клому до популістських гасел і продуктових наборів електорату. Якщо до цього додати тотальну політичну і економічну безграмотність нашого населення, то перспективи формування високої політичної культури населення допоки є невисокими.

Аналіз досліджень і публікацій. Зокрема, політичну культуру України в соціологічному, ментальному, політологічному контексті досліджували такі вітчизняні науковці, як Є. Бистрицький, І. Белоусова, Є. Головаха, В. Лісовий, Л. Нагорна, Н. Паніна, В. Ребкало, О. Рудакевич та інші. Менш поширеними є дослідження, що виходять із розуміння політичної культури як сфери взаємодії політики, культури, моралі (тобто як предмета політичної філософії чи політичної етики).

Ментальність же як така, що ігнорувалася як суспільний феномен та була відсутня як поняття за часів суспільствознавства СРСР, у пострадянський період стала предметом вивчення та широких теоретичних дискусій у працях А. Гуревича, І. Клямкіна, Ю. Качанова, І. Мостової, О. Мелешкіної, О. Страхова, В. Халіпова, В. Колосова та інших. Посеред вітчизняних науковців проблематика ментального та характеристики «суб'єктивної реальності» українського соціуму (тобто, власне, ментального) посідають значне місце в роботах М. Поповича, С. Кримського, Є. Головахи, О. Злобіної, А. Ручки, В. Пилипенка, Н. Соболевої, І. Мартинюка, В. Храмової, О. Забужко, О. Нельги, С. Римаренка, О. Донченко, Р. Додонова, І. Старовойта, А. Швецової та інших.

Мета дослідження. Отже, об'єктом нашого аналізу постане класична націоналістична політична ідеологія у призмі традицій її сприйняття населенням України. Звісно, для відскановування поточної ситуації не заважало б провести окреме дослідження, але нашим об'єктом не є поточна ситуація, а власне «традиції сприйняття», специфіка відношення в

українській культурі до цієї ідеології, ті стереотипи, штами і кліше, які так чи інакше з нею пов'язані. Важливим, звісно, питанням є і те чи змінюються ці кліше, чи трансформуються? Якщо ж так, то що детермінує ці зміни, наскільки кардинальні і чи є якась межа після якої вони стають неможливими.

Виклад основного матеріалу. Для відповіді на ці запитання скористаємося концептом культурної традиції, яку авторка аналізувала у своїх працях неодноразово послуговуючись цим концептом, як інструментом аналізу різноманітних процесів і явищ соціокультурного простору. Стисло нагадаю вузлові моменти цього концепту. Так, культурна традиція являє собою: трансчасовий, багатолінійний, гнучкий, креативний процес, обумовлюючий змістовну цілісність культури (культурної системи, культурного організму) в динаміці постійного самовідтворення комплексу власних адаптивно-захисних функцій. Додамо лише, що ці функції, в свою чергу, обумовлюються внутрішньою будовою традиції. А саме – особливостями її структурної організації, як наявності:

1) «центральної зони культури», як символічної матриці, ядра культури, який локалізує у собі її «харизматичні змісти» (С. Ейзенштадт), або «кордонні поняття» (Г. Ріккерт);

2) двох однопорядкових складових традиції – креативної та консервативної, між якими постійно точиться функціональний конфлікт, який відтворює динаміку означеного процесу і є механізмом саморуху культурної традиції [6, с. 24-25].

Так, структура культурної традиції представлена двома комплексами компонентів: динамічним, або функціональним (креативна та консервативна складові) та статичним, або змістовним («ядро культури», її символічна матриця), кожен з яких також має свою будову.

Функції ж традиції, узагальнюючи та спрощуючи, можна уявити, як комплекс адаптивно-захисних і репродуктивних функцій. Причому, власне, адаптивні функції постають механізмами адекватного відтворення «сакрального», «харизматичного» змісту «культурного ядра», в соціальних умовах, що змінюються. Так, адаптація іманентно приховує у собі процес відтворення певного «сакрального змісту», маючи на меті його збереження, захист, що й передбачає пристосування, мімікрію, як прийняття форми відповідній умовам.

Тому, повертаючись до нашого аналізу і оцінюючи зовнішню будову сучасної вітчизняної культурної традиції, ми можемо говорити про цілісні культурні моделі як окремі макрокультури, які мають відповідну репрезентацію у ціннісній сфері, завдяки чому власне і відскакуються. Всі вони у сукупності складають єдину культурну традицію певного суспільства і власною взаємодією відображають функціо-

нальний конфлікт її складових (креативного і консервативного чинників).

У цьому контексті вітчизняна культурна традиція утворюється такими окремими макрокультурами, як матричною актуальною (українська національна культура), актуально накладеною (російська національна культура), накладеною меморіальною (радянська культурна модель), інокультурними актуальними – європейська і світова (глобалізаційна) макрокультури. Взаємодія означених макрокультурних утворень у межах єдиної вітчизняної культурної традиції є і механізмом її саморуху. В цьому сенсі матрична національна культура постає як консервативна складова культурної традиції, тоді як усі інші (радянська, російська, європейська, глобальна) утворюють креативну її складову. Так, разом з поступовим зменшенням ролі однієї макрокультури (давно привнесеної і фактично вже меморіальної радянської) посилює вплив інша інокультурна макросистема – глобальна. В цілому цей процес і видається саморухом культурної традиції, її безупинного функціонування [7].

Втрата частки територій, війна на Сході України, незворотній і остаточний вибір проєвропейського напрямку активізує інтерес і безперечно сприяє популяризації націоналістичних цінностей, але що в українській культурній традиції сприяє такій модернізації, які константи центральної зони культури і відповідно риси національного характеру сприяють цьому, а що відштовхується? Чим є сьогодні націоналізм в Україні? У пошуку відповіді на це запитання звернімося найперше до історії формування цієї ідеології.

Так, український націоналізм, як легальна ідеологія, з'явився в той час, коли націоналізм взагалі був модний в світі і був оформлений у Західній Україні в Організацію українських націоналістів. Важко говорити про націоналізм і не говорити про ОУН. Організація взяла на себе велике завдання – перевиховати український народ, щоб він зумів звільнитися з неволі [14]. Саме тоді українські мислителі націоналісти – Микола Міхновський, Володимир Старосольський, Дмитро Донцов, Іполит Бочковський зробили загальноєвропейський внесок у розвиток політологічної думки.

Ідеалом же українського націоналізму є Українська Соборна Незалежна Держава. Саме за це боролися вояки УПА та Організація Українських Націоналістів – ті, кого сьогодні називають «бандерівцями». На Конгресі в 1929 р. – році створення ОУН – було сформульовано завдання: вести боротьбу за відновлення державної незалежності України як передумову для всебічного розвитку української нації. Далі були довгі роки партизанської боротьби з радянською владою, створення за часів Перебудови першої легальної націоналістичної

партії – РУХ. І на сьогодні здавалось би націоналістична ідеологія за історичних обставин має всі шанси взяти виправданий реванш, але до нашого часу спостерігається боротьба трьох напрямків ОУН, застій кадрів, ідеалізм представників української діаспори, які живуть у полоні міфів Другої світової війни, внутрішні конфлікти, відсутність конструктивної програми розвитку суспільства, популізм, який базується на деструктивній критиці влади, залежність від олігархів і багато інших чинників, які не сприяють підтримці позитивного іміджу націоналістичного руху.

Можливо і тому сьогодні націоналізм хоч і є актуальним, але не є панівною і масово привабливою ідеологією, привертаючи увагу прихильників тільки в особливо кризові періоди життя суспільства. Цю ідеологію дискредитували також сучасні націоналістичні партії, які використовують всі можливі способи, аж до найрадикальніших (вибухи біля Верховної Ради 31 серпня) для залучення електорату. А оскільки українському менталітету властиві толерантність і неприйняття радикальних рухів (за винятком молодіжних груп), то це не сприяло популярності згаданих партій [18].

Також сьогодні слід констатувати слабкість і роз'єднаність націоналістичного руху, які не могли не позначитися на популярності націоналістичної ідеї серед населення. В цьому сенсі цікаво, що структура українського націоналістичного електорату відрізняється від російської, перш за все, тим, що на Україні група «патріотів» протистоїть лівим і змикається з лібералами. У Росії давно вже вирішено, що історична суперечка між комунізмом і фашизмом був, по суті, сумним непорозумінням, що СРСР воював у Другій світовій війні не на тому боці (що, втім, ніяк не компрометує Сталіна), що православ'я, фашизм і комунізм – це лише різні форми істинно російської ідеології. На Україні, навпаки, немає змички червоних з коричневими: комуністи є головними ворогами українського націоналізму і друзями Росії.

Пояснити це не важко. У Росії патріотів і комуністів об'єднує ностальгія за славним сталінським минулим, коли російські (радянські) танки увійшли в Берлін, і присутність імперії добре відчувалася на чотирьох континентах, включаючи Америку (Куба). Тому патріотичний і комуністичний електорати Росії близькі один одному.

Для України положення ж інше: ідеї «славної України» і «великого могутнього Радянського Союзу» один одного виключають. Більш того, «мирне співіснування» цих двох ідеологій представляється зараз неможливим, оскільки на «ринку ідей» вони є основними конкурентами. Це власне і пояснює те, чому вільно існуючий в світовому політикумі термін соціальний лібералізм в українському варіанті викликає негативну конотацію. Якщо ліберали і націо-

налісти можуть зрозуміти один одного, так як дивляться в одну сторону (Європу), то соціалісти їм тут не товариші, так як мають за плечима важкий вантаж радянського минулого. Цей вплив позначається і досі у відношенні людей старшого віку, перебуваючи і досі під впливом радянської ідеології, культури гомо советікус і створених нею кліше і образів (переважно жителів Центральної і Східної України).

Так, за даними дослідження, проведеного дослідниками Захаровим К.В. і Визир О.А., націоналізм – остання ідеологія, в якій виявлено ряд важливих відмінностей у ставленні до нього різних поколінь. Статистично достовірні відмінності у відносинах молоді та їхніх батьків, виявлені тільки за шкалою «злий-добрий», менш «злим» націоналізм оцінює молодь ($Z = -2,514$; $p = 0,012$). Найбільш негативно оцінили цю ідеологію пенсіонери, вони оцінили її як більш «погану» ($Z = -3,099$; $p = 0,002$ і $Z = -2,805$; $p = 0,005$ – при порівнянні з молоддю і респондентами середнього віку), «маленьку» ($Z = -2,095$; $p = 0,036$ і $Z = -2,468$; $p = 0,014$), «некрасиву» ($Z = -3,452$; $p = 0,001$ і $Z = -3,177$; $p = 0,001$), «кислу» ($Z = -2,897$; $p = 0,004$ і $Z = -2,159$; $p = 0,031$), «неприємну» ($Z = -3,283$; $p = 0,001$ і $Z = -2,927$; $p = 0,003$), «негідну» ($Z = -2,874$; $p = 0,004$ і $Z = -2,434$; $p = 0,015$) і «повільну» ($Z = -2,711$; $p = 0,007$ – відмінності тільки з групою молоді) [3].

Але, крім суперечностей сприйняття, націоналізм і як ідеологія іманентно приховує у собі ряд суперечностей. Познайомимося з думками з цього приводу відомого сучасного соціолога Зигмунда Баумана.

Націоналізму як ідеології, вважає Зигмунд Бауман, притаманні нерозв'язні суперечності, особливо коли мова заходить про міфічну тезу щодо «природності» нації. З одного боку, стверджується, що нація виникає в ході історії і є об'єктивною реальністю як природне явище. Однак, з іншого боку, буття нації не визначено, оскільки існуванню і єдності нації загрожують постійні загрози, що виникають з самого факту існування інших націй [1].

У цьому сенсі, як зауважив Лешек Колаковський, кредо націоналізму можна звести до тези про те, що «ми найкращі і найбагатіші, і все про це знають і тому хочуть нас знищити» [10]. З цієї причини, пише Зигмунд Бауман, націоналісти домагаються державної влади і права на застосування примусу, що, за їх уявленнями, дасть їм ефективну зброю в боротьбі за виживання нації, в тому числі за допомогою контролю над системою освіти. Послідовний розвиток ідеології націоналізму, вважав соціолог, веде до расизму, оскільки, на відміну від ідеї нації, ідея раси «явно і недвозначно визнається результатом природи, тобто тим, на що люди не мають впливу». Таким чином, крайній націоналізм трансформується в фашизм.

Тому, на думку Зигмунда Баумана, націоналізм в силу властивої йому гетерофобії (тобто страху перед іншим) намагається за допомогою державних механізмів насильно змінити дійсність, що не може не вести до соціальних конфліктів [1]. З такою позицією важко не погодитись, особливо якщо уявити, що націоналістична ідеологія носитиме виключно шовіністичний характер і позиціонуватиме лише інтереси однієї нації.

Варто враховувати, що в західних країнах і зараз спостерігається негативне ставлення до націоналізму, як і крайнього прояву нацизму. Більш популярні помірні консервативні партії, які в багатьох європейських країнах перебувають при владі, тоді як націоналістичні партії в Європі займають радикальні позиції, часто закликають до непокори владі і соціальних бунтів, що не подобається толерантним європейцям. Але в українського націоналізму в цьому сенсі власна історія – він завжди історично існував природно, як протидія поневоленню, а не маніпулятивний інструмент досягнення влади окремої групи політиків, чого, правда, не можна вже сказати про теперішній час, коли урапатріотизм став політично модним.

Що ж до крайнощів, то і в реальності, в історії українства шовінізм також завжди застуджувався, тоді як націоналізм активізувався тоді коли нації реально загрожувало поневолення, або вона під ним перебувала. В цьому сенсі активована національна ідеологія є такою захисною реакцією етноорганізму на загрози ззовні і внутрішній дисбаланс, тобто націоналізм активізується тоді, коли спільнота перебуває в стані анемії.

Крім того, і що є цікавим для нас, ідеологія націоналізму в ці періоди, як збільшувальне скло, завжди відображає основні риси національного характеру, їх підсилює і легалізує в політичному контексті. Адже націоналізм і консерватизм, слід зазначити, відрізняються від лібералізму, соціалізму і інших ідеологій тим, що завжди існують у множині. Ні глобального націоналізму, ні світового консерватизму не існує. А на противагу цьому є чималонаціоналізмів і консерватизмів. Їх конкретний характер, ідеологія, мораль і політика сильно відрізняються, залежно від того, цінності якої нації лежать в основі націоналізму і власне яку релігію і культуру збираються «консервувати».

Властивий українцям на сумарну думку цілого ряду фахівців, як культурологів і етнологів так і соціологов, індивідуалізм, інтроверсивність, толерантність, естетизм, кордоцентричність, хазайновитість і онтологічний оптимізм в повній мірі дублюється і українським націоналізмом [2, 4, 5, 8, 9, 15, 19, 20].

Існує, на думку дослідників, цілий ряд базових взаємопов'язаних особливостей традиційного політичного менталітету українства,

які визначають нас як націю, серед яких – ескапізм, консерватизм, соціальний егалітаризм, громадоцентризм, провінційність, аполітичність, анархійність [5, 8, 9, 16, 17, 19, 20].

На думку дослідників українського менталітету А. Ермолаєва і А. Левцуна, «практика неопотизму та просування земляків у вітчизняній політиці кореспондується з політико-ментальними рисами індивідуалізму і кордоцентричності. Маючи індивідуальні та кордоцентричні настанови, українство репродукує взірці родинних взаємин у галузі соціально-політичній через створення локальних громад, які функціонують на тотожних родинних засадах» [4]. Окрім того, на їх думку, прояв ментальної риси громадоцентризму пояснює вельми повільні темпи державотворення в Україні. Водночас егалітаристська спрямованість політичного менталітету українства стала причиною безуспішності національно-визвольних прагнень. Набір типових ситуаційних відбитків політико-ментальної структури українства у реальній політиці завершується тезою про аполітичність представників українського етносу, обумовлену свідомим чи несвідомим протестом проти влади поневолювачів.

На думку відомого науковця Кизими І., порівняльний аналіз особливостей історичного процесу в Україні та в країнах Заходу наводить на висновок, що українська спільнота завжди належала до типу некласичних суспільств. «Їх особливість у тому, що, існуючи протягом досить довгого історичного відрізка як певні цілісності з відповідними ознаками, вони весь час перебувають не стільки у динамічному, скільки у нестійкому становищі, постійно маневруючи і утримуючись на межі ризику. Наша країна не була, як правило, ні центром, ні периферією, вона майже постійно знаходилась між різними державно-політичними полюсами, на лінії їх протистояння, в центрі їх боротьби, включаючись до складу то однієї, то іншої державної структури» [8, с. 12].

І дійсно, постійна наявність різноспрямованих, по суті протилежних, геополітичних орієнтацій у галицької та наддніпрянської гілок українства якнайкраще доводить загальний маргінальний характер української політичної ментальності. Оцінюючи проросійську орієнтацію наддніпрянців та прозахідну орієнтацію галичан, слід вказати на парадоксальний момент: протилежна спрямованість сподівань різних частин українства найяскравіше виявляє спільну українську маргінальність. Сподіваються на когось і «східняки», і «западенці».

В. Ятченко висловлює в цьому сенсі цікаву думку про існування в українському менталітеті своєрідного «месіанізму навиворіт»: «...Те, що ми вважаємо, ніби чужа модель цілком нам підходить і нас врятує, свідчить про неподоланий комплекс месіанізму. Тільки тут – месіанізму «навиворіт» – не наша нація є ме-

сією щодо інших, а інші щодо нас [20, с. 114].

Проте в дійсності «месіанська» функція суспільства стосовно українців оберталася фактичним поневоленням та колонізацією України. І тут можемо спостерігати цікаве психічне явище. Йдеться про виникнення та поступове усталення іншого психологічного комплексу – комплексу кривди, «образи» українців відносно до влади метрополії. Ця кривда може проявлятися або в орієнтації на реактивну агресію щодо дійсної чи уявних причин поневолення, або в напрямку сублімації в стражданнях, або в соціально-утопічному мрійництві. Відтак, внаслідок довготривалого перебування у колоніальному становищі в менталітеті багатьох представників українського народу формується ескапізм як одна з визначальних психічних рис. Пасивне мрійництво як засіб втечі від здебільшого жахливих реалій колоніального буття стає невід'ємною ознакою традиційного менталітету українства, як і стокгольмський синдром.

В. Янів, Д. Чижевський, О. Рудакевич вважають, що ескапізм української ментальності є закономірним підсумком багатовікової колоніальної підлеглості України [19, 17, 15]. На нашу думку, пасивність пересічного українця має більш глибоке коріння, а саме – православне християнство. Обрядова витонченість православ'я сприяє появі стійких споглядальних настанов у менталітеті народів, що належать до названої християнської течії. Православне культивування постулату смиренності у земному (несправжньому) житті виступає базовим джерелом пасивної очікуваності українців.

Тож бездержавність української нації лише посилює через наведену сукупність психічних явищ іманентну українську пасивність, та аж ніяк не є першоджерелом вказаної ментальної особливості. Можливо, першоджерелом ескапізму українства є навіть не православне християнство, яке стає нашою національною релігією з 988 р., а інтроверсивні настанови української протокультури. Мається на увазі складання інтроверсивного, самозаглибленого типу особи ще у період розвитку трипільської культури.

У цьому сенсі цікаво, що відомий науковець О. Рудакевич схильний розподіляти типові ментальні настанови українства на «природні і споконвічні» та «набуті в умовах політичного поневолення» в нашій термінології на матричну і накладену макрокультури.

«До перших можна віднести крайній індивідуалізм (або егоцентризм), перевагу почуттєвого над інтелектом і волею та певні компоненти селянської психологічної настанови. Ці якості української ментальності в політичному житті нації проявилися в зверхності особистих інтересів над загальнонародними і державними, небажанні підкорятися органам державної влади, підозрливості до їх зміцнення, схильності

до малих форм організації, анархізмі (громадоцентризмі), критиканстві, міжособистій боротьбі, політичній фракційності, хворобі отаманства, бунтарстві, проявах зрівнялівки, перевазі емоцій над розумом і волею при вирішенні політичних проблем, недостатньому розвитку волевільних якостей та цілеспрямованості, недисциплінованості, неорганізованості, притупленні почуття громадянського обов'язку» [15, с. 38].

До другої групи ментальних настанов, що їх спричинили століття підневільного стану України, входять психологічна мімікрійність, формалізм, рецидиви рабської психології, комплекси «меншовартості» та «кривди». У політичній культурі ці психічні якості проявилися в поверховому, формальному сприйнятті політичних цінностей і норм, невірі в сили власного народу і покладанні надто великих надій на безкорисливу допомогу інших держав, рабському служінні іноземним правителям, приріженому почутті національної гідності, кар'єризмі ціною зради національних інтересів, проросійських та інших чужинських орієнтаціях [15].

До цієї групи психологічних чинників слід віднести також ментальну фрагментарність суспільства, породжену тривалою насильницькою розірваністю українського народу, його територій між різними державами та цілеспрямованою асиміляцією».

У цьому сенсі слід також відзначити, що для українців, на відміну від росіян, характерний емоційний, але не раціональний патріотизм, тобто українці люблять батьківщину чуттєво, емоційно не завжди переводячи свої почуття на рівень суспільно-колективних практик, що є властивим більше для росіян, стверджують А. Єрмолаєв і А. Левцун [4].

Але в умовах загрози існуванню у нації природно активізується інстинкт самозбереження, що знаходить прояв у посиленні ідеології націоналізму і патріотизму, консолідації суспільства в протистоянні до ворога. Крім того, довго пригнічена бездержавністю нація, яка тривалий час перебувала під колоніальним гнітом, абсолютно закономірно виступає проти імперіалізму, колоніалізму, тоталітаризму, максимально намагається позбутися привнесеної макрокультури.

Традиційно мирна, абсолютно не войовнича, не імперська нація активно захищається. В цьому сенсі Революція Гідності і подальші дії у Криму і на Сході сконсолідували країну, актуалізували національну матричну культуру, яка продемонструвала здатність до активного супротиву на основі домінуючих рис національного характеру – кордоцентричності, онтологічного оптимізму і громадоцентризму.

Тому ідеологія націоналізму для українства є нічим іншим, як «захисною реакцією суспільного організму при загрозі ззовні». Інакше кажучи – «імунітет» нації. Він актуалізується

тоді, коли громадянське суспільство і етноорганізм виявляється на порозі загибелі. Він природно деактивується тоді, коли буття етнічної спільноти виявляється в безпеці. Актуалізація ж ідеології націоналізму у мирний, безпечний для нації час видається спекулятивною і має відповідні наслідки.

Висновки. Саме тому – це завдання – побудувати національну державу – може отримати широке схвалення мас, ймовірніше за все, якщо буде здійснюватися не стільки націоналістичними партіями, скільки патріотично налаштованими політичними силами швидше центрального спектра політичного поля. Тут важливо відзначити і те, що в Європі саме цен-

тристські партії провели успішне реформування життєво важливих галузей.

Підводячи ж загальний підсумок нашому аналізу і відповідаючи на запитання чи є ідеологія націоналізму – міцним фундаментом державотворення, чи постає, перш за все, захисною реакцією етноорганізму, ми однозначно обираємо другу позицію. Адже націоналізм видається ідеологією самозахисту і активізується природно в часи загроз, висвітлюючи і риси національного характеру, як і ті харизматичні змісти центральної зони культури, які так чи інакше специфічно маркують національну «транскрипцію» світових політичних ідеологій, що вже є темою наступної статті.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Бауман З. Индивидуализированное общество [Электронный ресурс] / З. Бауман; пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. – М., 2005. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/4993>
2. Головаха Є. Чи здатні українці провести реформи та модернізувати країну [Електронний ресурс] / Є. Головаха. – Режим доступа: <http://nv.ua/ukr/publications/chi-zdatni-ukrajintsi-provesti-reformi-ta-modernizuvati-krajinu-86094.html>
3. Захаров К. В., Визир О. А. Отношение избирателей к партийным политическим идеологиям в контексте межпоколенческой передачи политической культуры, Днепрпетровск // Электронный ресурс. Режим доступа: http://appu.dp.ua/sites/default/files/docs/zaharov_k_v_vizir_o_a_-_otnoshenie_izbirateley_k_politicheskim_ideologiyam.pdf
4. Ермолаев А., Левцун О. «Вишневи сад» українського традиціоналізму // Електронний ресурс. Режим доступа: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/vishneviy_sad_ukrayinskogo_traditsionalizmu.html
5. Марасюк С. С. Украинский национальный характер как фактор государственного строительства в Украине // Электронный ресурс . Режим доступа <http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2009-01/MarasykStat.pdf>
6. Настоящая Е.В. Функціонування культурної традиції у соціальному просторі.- Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.01- теорія та історія соціології. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2005 – 169
7. Настоящая Е. В. Ценностные векторы обновленной Украины: побег к «другому» или возвращение к «себе»? // Электронный ресурс. Режим доступа: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21CO..
8. Кизима І. «Незалежність від» чи «незалежність для»? Маргінальна сутність ментальності України // Віче. – 1993. – № 9. – С. 114-126
9. Куць О. М., Мадін М. П. Етнонаціональна свідомість у державотворчих процесах (українські реалії) монографія– Х.: ППВ «Нове слово», 2009.- 318 с.
10. Колаковський Лешек. Дискуссия с Безансоном о коммунизме и нацизме. — «Новая Польша», № 3, 1999 // Электронный ресурс. Режим доступа: nbnews.com.ua/blogs/64558
11. Конспект лекцій з курсу «Політологія» для студентів усіх форм навчання /І.С.Дмитрів, В.А.Кулик, О.М.Рудакевич та ін. -Тернопіль: ТНІГ, 1992. -44 с
12. Краткий отчет о социологическом опросе: «Регионы Украины в образах и стереотипах массового сознания // Электронный ресурс . Режим доступа: http://www.ihrpex.org/ru/article/3026/kratkyj_otchet_o_sotsyologicheskom_oprose_regyonu_ukraynu_v_obrazah_y_stereotypah_massovogo_soznaniya
13. Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг: у 2-х т. Том 2: Таблиці і графіки / За ред. д. філос. н. Є.І. Головахи, д. соц. н. М.О. Шульги. – К. :Інститут соціології НАН України. – 2011. – 480 с.
14. Стецько Слава. Життя з вірою в Україну // Електронний ресурс . Режим доступа <http://ukrpohliad.org/national-memory/slava-stets-ko-zhy-ttya-z-viroyu-v-ukrayinu.html>
15. Рудкевич О. Ментальність і політична культура української нації / О. Рудкевич // Розбудова держави. – 1995. - № 10. – С. 23-42
16. Цимбалістий, Б. Родина і душа народу / Б. Цимбалістий // Українська душа / відп. ред. В. Храмова. – К. :Освіта, 1978. – С. 66 – 96. 11.
17. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Ю. Чижевський. – Нью-Йорк : б. в., 1991. – 175 с
18. Чупрій Л. В. Гуманітарні аспекти ідеології сучасних політичних партій / Л. В. Чупрій // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. – 2012. – № 3 (59). – С. 266–280.
19. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології - Київ: «Знання», 2006. – 343 с.
20. Ятченко В. Ф. Український шаманізм. – Київ: Міленіум, 2012. – 215 с.

Стаття надійшла до редакції 05.04.2016

REFERENCES:

1. Bauman, Z., 2005. Individualizirovannoe obschestvo [Individualized Society]. Moscow. Access mode: <http://gt-market.ru/laboratory/basis/4993> (in Russian).
2. Holovakha, Ye. Chy zdatni ukrajyntsi provesty reformy ta modernizuvaty krayinu [Will the Ukrainian to reform and modernize the country]. Access mode: <http://nv.ua/ukr/publications/chi-zdatni-ukrajyntsi-provesti-reformi-ta-modernizuvati-krajinu-86094.html> (in Ukrainian).
3. Zaharov, K. V., Vizir, O. A. Otnoshenie izbirateley k partiynym politicheskim ideologiyam v kontekste mezh-pokolencheskoy peredachi politicheskoy kulturyi, Dnepropetrovsk [The ratio of voters to the party political ideologies in the context of inter-generational transfer of political culture, Dnepropetrovsk]. Access mode: http://appu.dp.ua/sites/default/files/docs/zaharov_k_v_vizir_o_a_-_otnoshenie_izbirateley_k_politicheskim_ideologiyam.pdf (in Russian).
4. Yermolayev, A, Levtsun, O. «Vyshnevyy sad» ukrajyns'kohotradytsionalizmu» [«The Cherry Orchard» ukrajyns'kohotradytsionalizmu. «]. Access mode: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/vishnevyy_sad_ukrajynskogo_traditsionalizmu.html (in Ukrainian).
5. Marasyuk, S. S. Ukrainskiy natsionalnyy karakter kak faktor gosudarstvennogo stroitelstva v Ukraine [Ukrainian national character as a factor of state building in Ukraine]. Access mode <http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2009-01/MarasykStat.pdf> (in Russian).
6. Nastoyashcha, K.V., 2005. Funktsionuvannya kul'turnoyi tradytsiyi u sotsial'nomu prostori [The functioning of cultural traditions in the social space]. Rukopys. Dysertatsiya na zdobuttya naukovoho stupenya kandydata sotsiologichnykh nauk za spetsial'nisty 22.00.01- teoriya ta istoriya sotsiologiyi. Kyiv (in Ukrainian).
7. Nastoyashchaya, K. V. Tsenostnyie vektoryi obnovennoy Ukrainyi: pobeg k «drugomu» ili vozvraschenie k «sebe»? [Values updated vectors of Ukraine: Escape to the «other» or a return to the «Me»?]. Access mode http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21CO (in Russian).
8. Kyzyma, I., 1993. «Nezalezhnist' vid» chy «nezalezhnist' dlya»? Marhinal'na sutnist' mental'nosti Ukrainy [«Independence from» or «to independence»? The marginal nature of the mentality of Ukraine.]. Viche 9, 114-126 (in Ukrainian).
9. Kuts', o. M., Madin, m. P., 2009. Etnonatsional'na svidomist' u derzhavotvorchyykh protsesakh (ukrajyns'ki realiyi) [Ethno-national consciousness in the state building process (Ukrainian realities) monograph]. PPV «Nove slovo», Kharkiv (in Ukrainian).
10. Kolakovskiy, Leshek. Diskussiya s Bezansonom o kommunizme i natsizme [Discussion with Besancon communism and Nazism]. 1999. «Novaya Polsha» 3. Access mode nnews.com.ua/blogs/64558 (in Russian).
11. Dmytriv, I.S., Kulyk, V.A., Rudakevych, O.M., ta in., 1992. Konspekt lektsiy z kursu «Politohiya» dlya studentiv usikh form navchannya [Lecture course «Political Science» for students of all learning]. TINH, Ternopil's (in Ukrainian).
12. Kratkiy otchet o sotsiologicheskoy oprose: «Regiony Ukrainy v obrazah i stereotipah massovogo soznaniya [A brief report on the sociological survey: «Regions of Ukraine in images and stereotypes of mass consciousness]. Access mode: http://www.ihrpex.org/ru/article/3026/kratkiy_otchet_o_sotsiologicheskoy_oprose_regyony_ukrainy_v_obrazah_y_stereotipah_massovogo_soznaniya (in Russian).
13. Holovakhy, Ye.I., Shul'hy, M.O., 2011. Ukrainy'ske suspil'stvo. Dvadtsyat' rokivnezalezhnosti. Sotsiologichnyy monitorynh: U 2-kh t. Tom 2: Tablytsi i hrafiky [Ukrainian society. Twenty rokivnezalezhnosti. Sociological Monitoring: In 2 t. Volume 2: Tables and graphs]. Instytut-sotsiologiyi NAN Ukrainy, Kyiv (in Ukrainian).
14. Stets'ko, Slava. Zhyttya z viroyu v Ukrainu [The life of faith in Ukraine]. Access mode <http://ukrpohliad.org/national-memory/slava-stets-ko-zhy-ttya-z-viroyu-v-ukrainu.html> (in Ukrainian).
15. Rudkevych, O., 1995. Mental'nist' i politychna kul'tura ukrajyns'koyinatsiyi []. Rozbudovaderzhavy 10, 23-42 (in Ukrainian).
16. Tsybalytyy, B., 1978. Rodyna i dusha narodu [Family and soul of the people]. Ukrayins'ka dusha. Osvita, 66 – 96. Kyiv (in Ukrainian).
17. Chyzhevskyy, D., 1991. Narysy z istoriyi filosofiyi na Ukraini [Essays on the History of Philosophy in Ukraine]. N'yu-York (in Ukrainian).
18. Chupriy, L. V., 2012. Humanitarni aspekty ideolohiyi suchasnykh politychnykh partiy [Humanitarni aspekty modern political ideology party]. Naukovi zapysky Inctytutu politychnykh i etnonatsional'nykh doclidzhen' im. I.F.Kuraca NAN Ukrainy 3 (59), 266–280 (in Ukrainian).
19. Yaniv, V., 2006. Narysy do istorii ukrajyns'koi etnopsykholohii [Essays on the istorii ukrajynskoi etnopsykholohii]. «Znannya», Kyiv (in Ukrainian).
20. Yatchenko, V. F., 2012. Ukrainy'skyy shamanizm. Milenyum, Kyiv (in Ukrainian).

Настояща Катерина Василівна – кандидат соціологічних наук, докторант
Національний авіаційний університет
Адреса: 03958, м. Київ, пр. Космонавта Комарова, 1

Nastoyashcha Kateryna V. – PhD in sociology, doctoral candidate
National aviation university
Address: 1, Kosmonavta Komarova Av., Kyiv, 03958
E-mail: kvitka_2177@mail.ru

Настоящая Екатерина Васильевна - кандидат социологических наук, докторант
Национальный авиационный университет
Адрес: 03958, г. Киев, пр. Космонавта Комарова, 1